

USÛLÎ'NİN DİLİNDE AHENGİ SAĞLAYAN UNSURLAR ÜZERİNE BİR DENEME

Dr. Meltem GÜL¹

ÖZET

Usûlî XVI. yüzyıl divan şairlerin en tanınmışlarından biridir. Her divan şairinin olduğu gibi Usûlî'nin de kendine has bir dili bulunmaktadır. Usûlî dilini ahenk unsurlarıyla yoğunlaşarak etkili bir şekilde duygularını, hayallerini, fikirlerini dile getirmiştir.

Bu çalışmada Usûlî'nin dört kaside, yüz kırk yedi gazel ve diğer nazım şekillerini içeren divanı esas alınmıştır. Divandaki ahenk unsurları incelenerek Usûlî'nin kendine has dilinin oluşumundaki etkileri ortaya konulmaya çalışılmıştır. Vezin, söz tekrarları, ikilemeler, cinas, iştikak, kalb, ses tekrarları, paralelizm, armoni, kafiye ve redif divan şiirinde ahengi sağlayan unsurlardır. Divan şairleri şiirdeki kendi becerilerini ortaya koymak için bu ahenk unsurlarını sıkça kullanırlar.

Bu çalışmayla Usûlî'nin tek bilinen eseri olan Divânı hakkında genel bilgi verilmiştir. Bu divânda kaside, terci-i bend, muhammes, müseddes, murabbâ tahmîs gibi musammatlar gazeller ve kıtaların bulunduğu belirtilip divanı vezin, söz tekrarları, ikilemeler, cinas, iştikak, kalb, ses tekrarları, paralelizm, armoni, kafiye ve redif yönünden incelenmiştir. Bu inceleme hem Usûlî'nin dilindeki ahengin nasıl oluştuğunu ortaya koyma bakımından hem de bir divânda aheng unsurlarının nasıl işleneceği konusunda yol gösterici olması yönüyle dikkate değerdir.

Anahtar Kelimeler: Usûlî Divânı, Ahenk Unsurları, Usûlî'nin Dilini Oluşturan Ahenk Unsurları.

¹ Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Van, gulmltm@hotmail.com

AN ESSAY ON THE FACTORS THAT MAKE HARMONY IN USÛLÎ'S LANGUAGE

ABSTRACT

Usûlî is one of the best known ottoman poets in sixteenth century. As each ottoman poet Usûlî'nin has its own unique language. Usûlî expressed his feelings, dreams, ideas efficiently by kneading his language with the elements of harmony.

In this study, Usûlî's four eulogiums, collected poems that contains one hundred and forty seven odes, and other verse forms are based on. Usûlî's own language formation tried to put forward by examining the effects of the elements of harmony in collected poems. Meters, the repetitions, pun, derived from, conjunction, sound repetitions, paralelizm, harmony, rhyme are the elements which provide rhythm of ottoman poetry. Ottoman poets often use these harmony elements to demonstrate their skills in poetry.

This study gives general information about, Usûlî's unique known work, his collected poems. In this study the kinds of literature features used in the work stated like (terci-i bend, muhammes, müseddes, murabbâ tahmîs, and musammatlar) and meter, the repetitions, pun, derived from, conjunction, sound repetitions, paralelizm, harmony, rhyme are investigated.

This study is noteworthy because it puts forward how Usûlî's language harmony formed and it shows how to handle the elements of harmony in collected poems..

Keywords: Usûlî collected poems, elements of harmony, the factors that create harmony in Usûlî's language.

GİRİŞ

Usûlî'nin hayatı hakkında şuara tezkirelerinde ve kaynaklarda çok geniş bilgi bulunmamaktadır. Kınalızâde Hasan Çelebi tezkiresinde Vardar Yeniceci olduğundan bahsetmiştir. (Kınalı-zâde Hasan Çelebi, 1989: 165)

Usûlî'nin yaşadığı Vardar Yenicesi'nde XVI. yüzyılda Molla Îlâhî ile başlayan çok güçlü bir tasavvufî cereyan söz konusudur (İsen, 1990: 19). Usûlî Anadolu'daki bu tasavvuf ortamı içinde belli bir süre sonra tahsilini tamamlayıp tamamen tasavvufa yönelir. Kendisinin de takip etmiş olduğu Molla Îlâhî o dönem Anadolu'da tasavvuf cereyanının başlamasını sağlayan kişidir. Vahdet-i vücûd düşüncenin geniş kitlelere yayılmasını sağlamıştır. Usûlî'nin bu ortamdan etkilenecek tasavvufî düşünceleri olgunlaşmıştır. Daha sonra Mısır'a giderek Şeyh İbrahim-i Gülşenî'ye intisab ettiği belirtilmiştir. Şeyh İbrahim'in ölümü üzerine memleketi olan Vardar Yenicesi'ne geri döndüğü ve H. 945 tarihinde vefat ettiği söylenir.

Usûlî'nin bilinen tek eseri Divânıdır. Fakat bu kitap içinde klasik divan tertibinin dışında kalan başka edebî türlerde bulunmaktadır. Mevcut nüshaların bir kısmında yer alan hadis tercümeleri, bunların örneklerinden biridir. Osmanlı şairlerinin külliyat ve divanlarında bazen kırk hadis ihtiva edenlerine de tesadüf edilmektedir. Usûlî'nin Divânı dört kaside, yüz kırk yedi gazel ve diğer nazım şekillerini içermektedir. Usûlî divanında da yer alan hadis tercümeleri böyle bir geleneğin sonucudur. Fakat ondaki hadislerin sayısı kırk değil seksendir. (İsen, 1990: 19).

Divânının başında 109 beyitlik bir bölüm miraç olayını anlatır. Bunun dışında Yenice'yi anlatan bir şehir-engiz bulunmaktadır. Mesnevi tarzında yazılmıştır. Bunlardan sonra divanı gelmektedir. Farsça bir şiirin dışında diğer bütün şiirleri Türkçedir. Şair divân içinde klasik bir biçimde yazılmış örnekler yanında hece vezniyle yazılmış şiirlere de yer verir. Bu divân müretteb bir divândır. Başta kasideler sonra terci-i bend, muhammes, müseddes, murabbâ tahmîs gibi musammatlar daha sonra gazeller ve kıtalar gelir (İsen, 1990: 20).

Bütün bu şiir şekilleri Usûlî'yi yansıtan unsurlarla örülüdür. Usûlî'yi diğer şairlerden farklı kılan onun dilini oluşturan ahenk unsurlarının kullanılış biçimidir. Ahenk kelimesi kullanıldığı edebiyata göre anlam kazanmaktadır.

Divan edebiyatında “ahenk” kelimesi, daha çok musiki terimi olarak kullanılmasının yanı sıra sözlük anlamıyla da kullanımı geçmektedir. Ahengle ilgili olarak Tahrirü'l-Mevlevî Edebiyat Lugatı'nda manzum, mensur bir sözün kulağa

güzel ve pürüzsüz gelmesi, adeta hafif tertip bir musikî tesiri yapmasıdır. Şeklinde bir açıklama yapar. (Tâhirü'l-Mevlevî, 1973: 17)

Estetik ölçüler içinde bir bütünü teşkil eden parçaların veya unsurların birbiriyle uyuşması ahengi oluşturur. Bu terim çeşitli ilim ve sanat dallarında kullanılır. Edebiyat terminolojisinde ahenk, üslubu oluşturan parçalardan biri olarak görülür. Şiir ve düzyazıda kelime ve cümleler arasında musikiyi andıran bir uyumdur. Talim-i Edebiyat'la beraber Türk Edebiyatı yenileşme devrine girmiştir. Bu döneminle beraber edebiyat kitaplarında armoni karşılığında, üsluba ait bir özellik olarak kullanılan aheng-i selâset terimi yer alır. Recaizade Mahmut Ekrem armoni kavramıyla metin içindeki kelimelerin kulağa hoş gelecek şekilde düzenlenmesini kasteder ve aheng-i selâseti ikiye ayırır.

1. Urnumi ahenk: Kelime ve ibarelerin ses bakımından uyumundan doğan ahenk.

2. Taklidi ahenk: Söz ile işaret ettiği anlam arasındaki uyumun yarattığı ahenk.

Recaizade Ekrem, ahengi selâset kavramıyla birlikte tanımlamaya çalışır. Bu kavramın vezin, kafiye ve redif gibi ritmi sağlayan unsurlarla ilişkisinden söz etmeden, doğrudan söz ve ses tekrarlarının yoğun bir şekilde kullanımından oluşan musikiyle alakası üzerinde durmaktadır. Şiir ve musiki arasındaki ilişki birçok zaman edebiyat incelemelerinde gündeme gelmiştir. Sesin fonksiyonun şiir üzerindeki etkisine ilişkin farklı düşünceler belirmiştir (Macit, 2005: 8)

Divan edebiyatında şiir, musiki iç içe geçmiştir. Öyle ki divan şiirinde bazı türler bestelenmek üzere yazılmışlardır. Murabbalar, gazellerin bir kısmı bu gruba girmektedir.

Şiirde doğal söyleyiş de ahengi oluşturan bir etkidir. Ayrıca atasözü ve deyimlerin de divan şiirinde yaygın olarak kullanıldığı hatta bunlara irsal-i mesel denildiği bilinmektedir. Bunların dışında kalan söz tekrarları, ikilemeler, cınas, istikak, kalb, ses tekrarları, paralelizm, armoni, kafiye ve redif ahengi oluşturan etkenlerdir.

Bir metnin dil yapısı ve fonksiyonu üslup incelemelerinin alanına girer. Divan şairleri şiirlerinde duygu ve düşüncelerini en etkili bir biçimde ifade ederek musikiyi ve ahengi sağlamaya çalışmışlardır. Bu çalışmayla Usûlî'nin Divânı'na bakılarak onun şiir sanatındaki başarısı ortaya koymaya çalışılacaktır.

VEZİN

Usûlî yazdığı şiirlerde büyük oranda aruz veznini kullanmıştır. Dokuz şiirinde hece veznine yer vermiştir. Aruzla yazılan şiirlerde toplam on iki kalıp kullanmış bunların %54'ü remel bahrinin Fâilâtün fâilâtün fâilâtün fâilün kalıplarıyla yazılmışlardır.

Usûlî'nin yaşadığı dönem aruz ölçüsünün çok yaygın kullanıldığı bir dönem olmasına karşın hece ölçüsünü de kullanmıştır. Kullandığı vezinlerde daha çok imale hataları görülmektedir (İsen, 1990: 20)

2. SÖZ TEKRARLARI

Söz tekrarları kelime ve kelime gruplarının tekrarına dayalı bir anlatım tekniğidir. Divan edebiyatında sıkça görülmektedir. Ahenk de söz ve söz gruplarının belirli aralıklarla tekrarından doğmaktadır. Anlamla bütünleştiği zaman poetik bir fonksiyon oluşturur. İsteğin etkili bir biçimde ortaya konulmasını sağlar. Sadece şiir değil, bir bakıma mensur şiir sayabileceğimiz bahr-ı tavillerde, secili anlatımı esas alan mensur metinlerde söz ve ses gruplarının belirli aralıklarla tekrar edilmesi metne doğal bir akışkanlık kazandırmaktadır.

Sözcük ve sözcük öbeklerinin, bütün bir dizenin tekrarlanması, ses açısından bir armoni sağlamakta, bir uyum, bir ritim oluşturmaktadır. Bunu müzik yapıtlarındaki zaman zaman melodinin tekrarlanmasına benzetebiliriz.

Divan şiirinde aynı seslerden oluşan tekrarların yanı sıra benzer seslerin tekrarları da şiirlerde ahenk unsuru olarak kullanılmaktadır. Cinaz, iştikak, kalb, aks, iade ve tarsî gibi söz sanatları benzer seslerin tekrarından doğan bir ahenk oluşturur (Macit, 2005: 13)

Usûlî'nin şiirlerinde belirlenen özelliklerden biri de söz tekrarlarının önemli bir yeri olduğudur. Dikkat edildiğinde şiirlerinde redifli söyleyişi tercih etmesi de bunun bir göstergesidir. Usûlî'nin bu söz tekrarlarıyla hem anlamı pekiştirdiği hem de musikiyi sağladığı görülmektedir. Şiirlerinde daha çok mısra içi söz tekrarlarına başvurmuştur. Büyük oranda tasavvuf terimlerini özellikle derd kelimesini tekrarladığı görülmektedir. Bu tekrarlanan kelimeler onun tasavvufi yönünü ortaya koymaktadır.

Yâ Rab hâlimiz nola rûz-ı **şümârda**
Çün bî-**şümâr** cürm ü hatâmız **şümâr** ola

Yârân beni koyup gidicek gür-ı **gârda**
Lutf-ı keremlerin yetiçe **yâr-ı gâr** ola

Ne gam bād-ı **hevâyile** yele varsa ten-i hakim
Bihamdillâh hele gütmez başımdan bu **hevâ** bārī

Makâm-ı aşkda bir dem karâr etmez dil-i zâhid
Mekân ehl-i belî tutmaz **mekânı lâmekân** içre

Bu hüsn ü bu cemâl ile güzeller **şâhısın şâhım**
Yolunda cân u baş terkini urmayan

Benim zîbâ cemâlie gönülden âşıkım âşık
Gerek öldür **gerek** dirgir severem ihtiyârım yok

Yüz urup **Sîne**-çâke **sînem**in çâkını şerh eyle
Hem Ahmed Bâlî'ye billâh dervîşâne aşk eyle

Düzâh-ı sūzân-ı hicrân içre yan bir nice bir
Ey özüne cennetü'l **me'vâda me'vâ** isteyen

Ruh-ı zerdini **ehl-i derd** olanın **ehl-i derd** anlar
Anı bî-**dere**d olan bilmez ne bilsin har za'ferânı

Ah kim ol bî-vefâ gitdi bana **yâr** olmadı
Derd ü gamdan özge bir kimse bana **yâr** olmadı

Ne zîbâ **kasr** olur **kasr-ı** vücûdun hiç kusûrı yok
Eger seyl-i havâdisten harâb olmazsa bünyânı

Yıkıdı **virân** eyledi göz göre gölüm şehrin
Göreyin tîz güde olsun böyle **virân** ayrılık

Dered-i dilberle bihamdillâh başım hoşdur benim
Dered-i ser verir tabîb ikdâm eder dermânıma

Nice şerh eylesin diller bu gözler görmedik hüsnü
İlâhî sakla sen anı **yavuz** dilden **yavuz** gözden

Bu rāh-ı belā sālîkine **yār** olamazsın
Derd ehline sen **yār**-ı vefādār olamazsın

Cân ile şöyle **belā** dedin **belā**-yı aşka kim
Her taraftan bin **belā** gelse **belā** gelmez sana

Ehl-i derd ol **ehl-i derd** ol **ehl-i derd** ol **ehl-i derd**
Ey Usûlîden su'âl edip tesellâ isteyen

Ne bir kimseyle karım **var** ne elde ihtiyârım var
Ne bir sâ'at karârım **var** meded gamdan helâk oldum

Kalmadı sabrı dilin **ârâmı** gitdi cânımın
Ey dirîgâ dahi ol **ârâm**-ı cânım gelmedi

Hiç düşer mi **ben** esîr-i derd bî dermân olam
Gayriler rif'atde **benden** hâk ile yeksân olam

Diyâr-ı gurbete düşdüm bu yâd illerde yârim yok
Beni **gam** hâksâr etdi meded bir **gam**-güsârım

Ademîden **har** mükerreremdür bu âhurda gönül
Ademîsen taşra at kendini bu **hâr**-hânedân

Dostum düşmenler ile **yâr** sanmışsın beni
Ey dirîgâ **yâr** iken agyâr sanmışsın beni

Ben ol şem'i-i cihân-**sûzum** çerâg-ı âlem efrûzum
Sözüm **sûzundan** olmuşdur dehânımdan zebân âtes

Ey gözüm nûru vü gönlümün sürûrî şükr kim
Geh gözümde câ vü **geh** gönlünde me'vâ eyledin

Esb-i devletden düşersin hak-i gûra ser-nigün
Ey şeh-i devrân **gerek** Dârâ **gerekse** Behmen ol

Benim gam çünkü yârımdır ko **yâr** agyâra **yâr** olsun
Beni cevriyle yog etse kayırmaz kedi var olsun

Bunluğu ko benliği terk eyleyüben ol şehin
İtlerin olmağa sa'y et Usûlî **sen sen** ol

Ey ki hüsnün **hüb** çeşmin **hüb** cismin cümle **hüb**
Nâm- pâkin ehl-i diller içre **mahbûbu**'l-kulüb

Ey melâmet hânkâhında **murâdın** gözleyen
Nâ-**murâd** olmayan olmaz mürşid-i aşka mürid

Ehl-i diller zümresinden olamaz **ehl**-i hevâ
Ey Usûlî her Yezîd olmaz Cüneyd ü Bâyezîd

Ey hâce böyle **devlet** ü **câha** dayanma kim
Bu **devletin** sonu let ü bu **câh** çâh olur

Ey Usûlî aynını **gayb** eyledin a'yânda
Anın içiün sana **gaybiyyât** ayniyyat olur

Gel getirme kisenin âlemde bâr-ı mihnetin
Çekmegil **har-vâr** Usûlî kimsenin **har-vârını**

Selâmet ol benim rûhum ki ben hâke **selâm** etdin
Yine bu sicn-i dünyâyı bana dârü's-**selâm** etdin

Ayrıldım yârdan Usûlî meded deli oldum deli
Ah pîrim Muhammed Ali himmet eylen himmet **eylen**

Jeng-i kesretten kimin k'âyînesi bî-**gerd** olur
Zerre-i nâçiz iken hurşid-i âlem **gerd** olur

Ey Usûlî yie Hakka Hak durur Rüşen delîl
K'**âfitâba âfitâbın** nûru hem büryân olur

Sâf kıldınsa gönül âyinesin **âb** gibi
Görünür nûr-ı ezel **âbda** mehtâb gibi

Delerse delsin ey âşık **dili** tiğiyle ol dilber
Delerse bağrını **delsin** sana ne **dil** senin nendir

Ser-i küyuna bir yana çeker cân bir **yana** gönül
Beni gel ey ecel billâh lutf et bir **yana** eyle

Ne yaraşmış **güzel** benler yüzünde ol hasen şâhın
Hemânâ ol güzel gözlüm **güzeller** içre bir begdir

Ey soran sırr-ı hakikat kandadır **cânındadır**
Belki şol **cânındaki** deryâ-yı irfânındadır

Deme hışm eyleyip halka **fülân** kişi **fülân** etmiş
Cehennem oduna yanam **fülân** ibni **fülân** içün

Gamın ey cân dil-i **gam**-hâruma **gam**-hâr yeter
Şeb-i mihnetde bana derd ü elem yeter

Zâhir eder **sıfatını** cilvede hüsn-i **zâtımız**
Zâtımızı kemâl ile zînet eder **sıfatımız**

Belâ cündü durur mülk-i dili gâret kılan dâyim
Kara bağrımdaki yaşlar durur lâkin **belâ** başı

Çünkü segin dilde **îmânımdır** ölürsem dahı
Umaram kim gitmeye sînemden **îmânım** benim

Akl u sabr u cân u dil kapında kaldı dostum
Gam değil derd ü **gam**ındır çünkü yârânım benim

Muttasıl sanma bizi cevri ü **cefânın** kuluyuz
Dostum gâh **cefâ** gâhî vefânın kuluyuz

Aldanmadık bu memleketin tâc u **tahtına**
Bu **taht** içinde bizde aceb padişahlarız

Terk-i meydense **safası** sūfinin
Rind-i mey-hârız **safadan** eyleyen

Kāse-i ser hicr ile **peymāne**-i hāk oldı gel
Hey bizimle adh ü **peymān** ferāmūş

Derd imiş **dermān**-ı āşık **derde** **derman** et hemān
Derd-i **derd** **dermān** demiş bu **derde** bu **derdā**-yı āşk

Var durur **ālemde** her **sūretde** bir ma'nī-i hās
Līk **sūret ālemine** sığmadı mā'nā-yı aşk

Cihāndan geçmek istersen hūriler kuçmak istersen
Göklerde uçmak istersen evvel **cānımı cān** eyle

Kapından hor u zār idim itim diyü ululardın
Be ben bed-**nāmı** halk içre bu **nām** ile **benām** etdin

Hor bakma **her** nemed-pūşa sakın ey muhteşem
Her gedâyı Hızır gör her şahsa dervişāne bak

3. İKİLEMELER

İkileme, anlamları birbirine yakın, karşıt olan veya sesleri birbirine benzeyen kelimelerin yan yana kullanılmasıdır. İkilemeler, şiirde ahengi sağlayan önemli bir unsurdur. Sözcüklerin tekrar edilmesi anlamı pekiştirerek çok etkili bir hale getirir. Divan edebiyatında ikilemelerin çokça kullanıldığı görülmektedir.

Divan edebiyatında da ikilemelerle dolu beyitlerle, redifleri ikilemelerden oluşmuş gazellerle ve tamamen ikilemelerle yazılmış şiirlerle karşılaşmaktayız. Bu konu ile ilgili olarak Vecihe Hatiboğlu'nun yapmış olduğu tasnif çalışması bulunmaktadır. Şairler bazen bir mısrada, bazen de beytin her iki mısrasında ikilemeleri kullanırlar. Beyitlerde ikilemelerle beraber söz ve ses tekrarları ve bu tekrarlara dayanan söz sanatları da bulunabilir. Bu anlatım şekli divan şiirine has bir özelliktir.

Beyitlerde tek ikileme bulunabilir. Bu çeşit ikilemeler günlük konuşma dilinde de kalıplaşmış dil birlikleri olarak kullanılmaktadır. Şiirde örnekleri oldukça fazladır. Bu beyitlerde ikilemelerin düzenlediği seslerin yanı sıra diğer ses benzerlikleri de ahenk unsuru olarak dikkati çekmektedir. İkilemelerin anlam açısından da beytin kelime kadrosunu belirlediği söylenebilir. Azeri sahası şairleri

eserlerinde ikilemeyi de aşarak üçlemelerle yazılmış gazeller kullanmışlardır. Seyyid Nesimi'nin bu tarzda yazılmış başarılı şiirleri vardır.²

Usûlî ahengi artırma, anlamı pekiştirme ve vurguyu ortaya çıkarmak amacıyla ikilemeleri de sıkça kullanmıştır. Usûlî Divânı'ndan seçilen ikilemeler aynı kelimenin tekrarı biçimindedir. İkilemeler Türkçe kelimelerden ziyade Arapça ve Farsça kelimelerden oluşturulmuştur.

Şevk ile şerh etmege âyât-ı aşkı **bâb bâb**
Fasl-ı gülde bülbüle evrâk-ı gül besdir kitâb

Puhte olup ehl-i dil bezminde bulmaz çâşnî
Döne döne olmayan mihnet ocağında kebâb

Girmek istersen meydâna iç kanını **kana kana**
Aşk oduna **yana yana** cigerini biryân eyle

Gönül râh-ı meşakkatde ayakda kaldı sultânım
Ede **geh gâh** göz ucuyla irakdan merhabâ bârî

Çün hayâlinde erer cân u dile **nev nev** nüvîd
Ben garîbe her gece derd oldı vü her rûz ıyd

Bildim bugün cân acısın cânândan ayrıldım meded
Kâfir müselmân acısın sultandan ayrıldım meded

Bir melek sevdim ki görse ins ü cân hayrân olur
Allah Allah ol perî-peyker ne hûb insân olur

Düşdü aşkın baharının girdâbına fûlk-i felek
Döne döne kendözin kurtaramaz girdâbdan

Bağlar yolunu gitmege azm etme sevdiğim
Kanlı yaşım ki katresi **bin bin** katar olur

Bize bu aşk ile eglenmege bir yâr olsa
Yâr **bin bin** bulunur yâr-ı vefâdâr olsa

² Muhsin Macit, Divan Şiirinde Ahenk Unsurları, s.36-37

Derd ile nice yarılmasın yüregim sînesi
Pâre pâre olmayınca yâre yarar olmadı

Cihânda ni'met-i aşkın ne bilsin kıymetin şol kim
Belâ bâzârgâhında **döne döne** mezâd olmaz

Kûy-ı dilberde Usûlî **öldü** vü buldu hayât
Hamdülillâh **ölmeyin** yerini uçağ eyledi

Ezber okurdu gönül aşkın kitâbın **harf harf**
İnmemişdi Hazret-i Peygambere Kur'ân henüz

Ser-rişte-i murâd ele girmez **direz direz**
Ten câmesini gam makasıyla paralarız

Aşk oduna yandı ser-tâ-pâ gönül pervâne-vâr
Hğlim ey pervâne var ol şem'a **yana yana**

Câm-ı la'lindir demâdem cânı medhüş eyleyen
Kana kana kanını bî-dillerin nüş eyleyen

Bulunmaz gün gibi misli cihânda
Ararsan **zerre zerre** kâinâtı

Yer gönül tîr-i belâ peykânını hurmâ gibi
Tatlı tatlı nüş eder niş-i gamı helvâ gibi

Yanıp yakıl huzûrunda gönül göynüklerin söyle
Bu ben pervânedan ol şem'a **yana yana** aşk eyle

Dahi bir gün geçip Tanrı selâmın gerçi vermedin
Usûliden sana her demde **bin bin** merhabâ olsun

İki cihân terkin urduk **fenâlarız fenâlarız**
Abâya nemede girdik fenâlarız fenâlarız

Gel gel ey rûhum ki uş sensiz helâk oldu gönül
Ayrılık biçârein çok cânına kâr eylemiş

Yaka yaka aşk odu külli kül etdi cānımı
Ateş urdu hırmen-i Mūsāya āhır bu kabes

Çün kıyam etdi ezelde kâmet-i bālâ-yı aşk
Yer yerin kopdu sadâ-yı rabbiye'l-a'lâ-yı aşk

Mümkün olmaz kim ayagı tozuna yüzüm sürem
Bâri şol seyr etdiği yolları görsem **gâh gâh**

Bana **kıya kıya** bakan kor muyum seni kor muyum
Bakışı yüregim yakan kor muyum seni kor muyum

Hâk-i cismim **zerre zerre** raksa girdi şevkden
Çün tecelli eyledi mihr-i cihân-ārâ-yı aşk

Ey Usûlî hâdisât etfâli **yer yer** yügrüşür
Var ise girdi melâmet şehrine rüsvâ-yı aşk

Pâre pâre eyledi ten câmesini tîg-i aşk
Hâr-ı gamdan şimden geri dest uramaz dāmânıma

Tal'atı hûb u kamu **şekl ü şemâvil** mahbûb
Lîk hayrân eder ol tavr-ı garibâne beni

Aşktan zevk eyleyip bir lezzet almak isteyen
Döne döne gam tenûrunda kebâb olmak gerek

Apardın gönlünü halkın kopardın fitneler **yer yer**
Kıyâmet kâmetinle çün benim rûhum kıyâm etdin

Hâk cismim lerzededen virân olur bâri ana
Dildeki küh-ı belâdan **yer yer** evtâd eylesem

Kayırmaz lâle gibi kanlı sinem **çâk çâk** olmak
Sana bir âğ-ı pinhânım ko bârî âşikâr olsun

Ko olsun ey yanagı gül letâfetden ruhun **gül gül**
Usûlî gibi tâ bülbül o gülşende hezâr olsun

Gevher-i nâyâb kılmışsın dūr-i yek-dāneyi
Katre katre gözlerim yaşını ummān eyleyen

Se güzeller şahısın **saf saf** durur dīvāneler
Hazretinde kurulan dīvāne aşk olsun derin

Aşka uyalda beri gitdi levend oldu gönül
Bulduğumca **gāh gāh** divāne aşk olsun derin

4. CİNAS

Yazılışları aynı ama anlamları farklı olan sözcüklerin oluşturduğu bir sanat türüdür. Cinaz farklı çeşitlere ayrılmaktadır. Kelimeler arasındaki ses benzerliklerinin tam veya eksik olmasına göre cinas-ı tam ve cinas-ı gayr-i tam olarak isimlendirilir. Cinaslı söz söylemeye tecnis denilir. Tezkireciler tarafından şiir sanatları içinde gösterilmektedir. Usûlî Divânı'nda cinaz sanatının kullanıldığı görülmektedir. Aşağıdaki beyitler bu sanatın kullanıldığı seçilmiş örneklerdir.

Ne yaraşmış **güzel** benler yüzünde ol hasen şahın
Hemānā ol güzel gözlüm **güzeller** içre bir begdir

Müsellem tuttular şi'rin **Usûlî**
Usûl-i nazmda Selmān olanlar

Sünbülleri ki gül yüzüne **tārumār** ola
Cān u gönül helākine her **tār mār** ola

Ser-i kūyuna bir yana çeker cān bir **yana** gönül
Beni gel ey ecel billāh lutf et bir **yana** eyle

Bana kıya kıya bakan **kor muyum** seni **kor muyum**
Bakışı yüregim yakan **kor muyum** seni kor muyum

Boyun servine ermez **el** sana **el** sunmasın engel
Olur olmaz pelīde gel hevādār olma sultānım

Dün kodu gitdi biz kulu ol yār- **cānımız**
Hakkā ki gelmemişdi gece yarı **cānımız**

Olmazmış bu **cân** cânânsız
Hiç beden olabile mi **cânsız**

Bir an idi vuslat günü kim geçti ol **anı**
Bir dahi Usûlî acabâ **anı** görem mi

Hastayım derdinle ancak bir **nefes** varır gelür
Gel yetiş rûhum ki görem seni bâri bir **nefes**

Dâğ-ı derdi bu derûnun kûhu kâha saymadı
Hoş döyer ey dil külüng ü mihnete **dâğ**ın senin

Cân u dilden **yar** kim ey **yâr** senden dönmezem
Tîg-i mihnetle yüregim yar senden dönmezem

5. İŞTİKAK

İştikak, bir kök ile o kökten türeyen ve veya asıl anlamları aynı köke bağlı bulunan kelimelerin bir arada bulunması sanatına denir. Usûlî Divânı'nda asıl anlamı aynı köke bağlı olarak türetilmiş birçok kelime bulunmaktadır. Aşağıdaki beyitler bu kullanıma örnek oluşturacak türdendir.

Ey ki hüsnün hûb çeşmin **hûb** cismin cümle hûb
Nâm- pâkin ehl-i diller içre **mahbûbu**'l-kulûb

Ögünüp akl-ı ma'aş ile **fuzûl** olma fakîh
Ya'ni insâna **fazîlet** mi verirmiş **fuzalât**

İttihâd edip gam-ı **aşk** ile bulursa huzûr
Şâdi vü gam **âşıkın** yanında hep yeksân olur

Da'vîden geçmek durur ehl-i **şuhûd** ey müdde'î
Şâhid-i zor ile bu da'vâ kaçan isbât olur

Cû be-cû bildik **muhassal** âlemi
Hâsılı bād-ı hevâdan geçmişiz

Seyr-i mâha yog imiş âvâz-ı segden çün zarâr
Arif olan hiçe sayar **mûnkirin inkârını**

Bir fakîriz kim gınâmız var inâdan çün bizi
Etdi **müstagnî** iki âlemden **istignâ**-yı aşk

Kasd edicek ka'be-i **maksûda** kûy-ı vahdete
Bir kademde erişir pây-ı cihân-peymâ-yı aşk

Bekâ meyini gözet bakma câm-ı gerdûna
Bu humm **hamrının** ey dil **humârı** var ancak

Süretin âyine-i **nûr**-ı Hudâdır sevdiğim
Tal'atın **envâr**-ı zât- Mustafâdır sevdiğim

Tal'atı **hûb** u kamu şekl ü şemâyil **mahbûb**
Lîk hayrân eder ol tavr-ı garibâne beni

Hâsılı **mahbûblardan** gün gibi mümtâz olup
Encüm olsa **hüblar** ol mâh-tâb olmak gerek

Belâlar ejdehâsından yüzün döndürme ey **tâlib**
Cihânda genc-i maksûda **talebkâr** olmak istersen

Erişmez çünkü ol mâha nedir bunca **figân** ey dil
Elin alıp seni göğe çıkarmaz hod bu **efgânın**

Ay u gün cümle melekler **hüsnüne tahsîn** okur
Bârekallah zî-cemâl-i **ahsen** ü **hüsn**-i cemîl

Ka'be-i **maksûdu** pinhân eyleyip gösterdi dest
Herkese bir **maksad** u her şahsa bir dürlü delil

Nicesi inkâr edersin **aşka** ey **âşık** senin
Aşkına hod şâhid-i âdil yeter renc u sakam

Gönülde tâb u cânda teb dururdum **muntazır** her şeb
O şâha kim diye yâ Rab benim bî-**intizârımdan**

Etmesin hergiz mübârek **hâtırına** gam **hutûr**
Hak te'âlâ cân -ı pâkini **hatardan** saklasın

Aşık ma'sûka alınır ma'sûk aşk ile bilinir
Derd olsa dermân bulunur hemân derde dermân eyle

Ayât-ı hakkı safha-i âfâkda okunur
Nefs-i **nefis**in **enfûs**ün olursa enfûsü

6. KALB

Bir kelimedeki harflerin yerlerini değiştirmek ya da bir kelimedeki harfleri kullanarak değişik kelimeler yapmak sanattır. Aynı kelimedeki seslerin yerlerinin değişmesi ciddi bir ahenk oluşturur. Bu sanat cinas sanatı içinde yer almaktadır. Usûlî Divânı'nda ahenği sağlamak için bu sanatın yer yer kullanıldığı görülmektedir. Kelimelerdeki seslerin yerleri değiştirilerek şiirinde kulağa hoş gelen bir ahenk oluşturmuştur.

Fakr güncinde bulan genc-i kanâ a'tdan **nasîb**
Mâlik-i mülk oldu oldur mün'im-i kâmil **nisâb**

Dil su'âl eyler lebin dârü's-şifâsından **şifâ**
Oldu derde dürd ile erişdi **şâfi** cevâb

Ey Usûlî **ârif-i i'râf**-ı irfânız bugün
Ne cahîminde ne hod Firdevs-i a'lasındayız

Bu cihân beglerinin ehl-i kemâle dâyim
Kuru **tahsîn**ine vü ettiği **ihsân**ına yuf

Sen **harîm**-i valsını arz edesin nâ-**mahreme**
Gâm beyâbânında ben mahrûm u sergerdân olam

7. SES TEKRARLARI

Ses tekrarları şiirde ahenği sağlayan unsurların başında yer almaktadır. Seslerin belirli aralıklarla tekrarı şiiri musikiye yakınlaştırarak ahengini oluşmasını sağlar.

Usûlî'nin sıkça ses tekrarlarını kullanıp ahenği sağladığı görülmüştür. Aynı sesin tek bir beyitte bile defalarca sıkıcılığa yer vermeden anlamı bozmadan güzel bir ahenk oluşturarak tekrarlandığı görülmektedir.

Cân ile şöyle **belâ** dedin **belâ**-yı aşka kim
Her taraftan **bin belâ** gelse **belâ** gelmez sana

Eller ile tatlı dilleşir ol dil-rübâ
El ucuyla bize ırakdan demez bir merhabâ

Dil su'âl eyler lebin **dârü's-şifâsından** şifâ
Oldu **derde dürd** ile erişdi şâfî cevâb

Diler isen ki sana göstere yüz şahid-i zât
Süfiyâ sîneni sâf eyle nitekim mir'at

Ol mehlîkâ sarây**dadır** dîvâne dil efgândadır
Ten burada cânım **andadır** ben cândan ayrıldım **meded**

Jeng-i **kesret**den **kimin k'**âyînesi bî-gerd olur
Zerre-i nâçiz **iken** hurşid-i âlem gerd olur

Bin zînet ederse özünü pîrezen-i dehr
Baş egmeziz ol kabhaye merdâneleriz biz

Diyâr-ı gurbete **düşdüm** bu yâd illerde yârim yok
Beni gam hâksâr etdi **meded** bir gam-güsârım yok

Coşdu deli gönül coşdu deryâlara dolup taşdı
Gam denizi başdan aşdı himmet eyle himmet eylen

Hey yediler kırklar birler hâzır gâyib olan pîrler
Çağırdığım gerçek erler himmet eyle himmet eylen

Gam **dopdolu** cânda **tende** huzur kalmadı vatanda
Gönlümüz eglenmez **bunda** gel gurbete gidelim gel

Dâr-ı ukbâda **beni** **berbâd** ederlerse eğer
Devlet-i dîdârsız **bâğ**-ı cihâne bakmayam

Beni aldı gam-ı hicrân bu **derde** yok mudur **dermân**
Nice döysün buna ihsân **meded** gamdan helâk oldum

İl âlem demde âlemde hemân ben bende matemde
Gönül gamda gözün nemde meded gamdan helâk oldum

Bir oldu aglamam gülmem yalan oldu hemân ölmem
Niceydim neyleyem bilmem meded gamdan helâk oldum

Çünkü murdâr durur mâ ü meni kendimizi
Cümlenden arıdalım bî-men ü bî-mâ kılalım

8. PARALELİZM

Paralelizm, şiir dilinde mısralar arasındaki benzer dil birliklerinin ve kelimelerin anlamla bütünleşen sesin eşliğinde paralel sıralanışını ifade eder. Dörtlü, beşli söz tekrarlarında görülen aynı kelimelerin beytin her iki mısrasında belli bir düzenle tekrarlanmasına karşılık paralelizmde sadece aynı kelimelerin değil, ses, anlam ve vezin yönüyle benzer kelimelerin tekrarı ifade edilmektedir.

1. Beyitte veya gazelde paralelizm: Bu kullanımda beyti oluşturan iki mısra arasında ya da gazeldeki bütün beyitler arasında paralelizm söz konusudur.

2. Tam veya yarım paralelizm: Paralelizmin esasını oluşturan şu üç unsur;

- a. uzuvların sayısının aynılığı,
- b. münasebet-nisbet aynılığı,
- c. kuruluş-yapı aynılığı,

bir beyitte bulunursa tam, ikisi yahut biri bulunursa yarım paralelizm oluşturulur.

3. Ortak sözsüz ve ortak sözlü paralelizm: Ortak sözlü paralelizm, divan şiirinde çok karşılaştığımız paralelizm türlerindendir. Ortak söz, paralel unsurların önünde, ortasında ya da sonunda gelebilir. Ortak sözler genel olarak yardımcı fiillerden ya da bildirme ekinden oluşur.

4. Düz ve aksi paralelizm: Aynı mısra veya sentaktik bütünlük içinde unsurların belirli sıra ile kullanılması düz paralelizmdir (Macit, 2005, 53-62). Paralelizm de Usûlî'nin Divânında kullanmış olduğu ciddi bir ahenk unsuru olarak karşımıza çıkmaktadır. Paralelizmin tüm çeşitlerinin kullanıldığı görülmektedir.

Yâ Rab hâlimiz nola rûz-ı şümârda
Çün bî-şümâr cürm ü hatâmız şümâr ola

Yâ ilâhibu dil-i bîçâreme bir dîde ver
Kim rızanı gizleyem artık yabana bakmayam

Gamından gönlüm eplenmez dem olmaz kim yürek yanmaz
Bu derde kimse katlanmaz gidelim bâri şehrinden

Safâda gayrilerle sen cefâlar içre kalam ben
Ölem yegdir bu dirlikten gidelim bâri şehrinden

Dil alır sâhir imişsin dün ü gün âhmış
Vefâsız kâfir imişsin gidelim bâri şehrinden

Çeşmini kuhl-ı basîretle mücellâ eyle kim
Kendi noksanım görem ayb-ı fülâna bakmayam

Çıkmışdır bağrımnda başlar sel oldu gözdeki yaşlar
Engine saldım yoldaşlar himmet eylen himmet eylen

Hâlimi tâ âşık-ı zâr olmayınca bilmedin
Derdimi derde giriftâr olmayınca bilmedin

Bir selâm ile beni anmadın ammâ ben kulun
Her nefes cân ile sen sultâna aşk olsun derin

Hâr-ı gamdan ben belâlî bülbülün çekdiklerin
Sende bir serve hevâdar olmayınca bilmedin

Sayd olur ser-pençe-i şâhin-i aşka neylesin
Kâf-ı kudretten tutalım kim gönül anka imiş

Aşıka zehr-i belâ sunuldu halka ayş u nüş
Ellere zevk u safâ verildi bize cefâ

Ey dirigâ yıktı vü yaktı vücûdum âlemi
Tende tâb u dîdede âb u gönülde ıztırab

Batdı girdâb-ı havâdiste vücûdun gemisi
Hızr-ı vakte erişip bulmaz isen râh-ı necât

Gülşen-i hüsn içre bitmiş bir nihâl-i tâzesin
Ey boyu servim salınmasın yanınca her pelîd

Bildim bugün cân acısın cânândan ayrıldım meded
Kâfir müselmân acısın sultandan ayrıldım meded

Tâk oldu gamdan tâkatım kalmadı gitdi râhatım
Ayrıldı benden devletim ol cândan ayrıldım meded

Ehl-i ikrârın sücûdu vü niyâzı Hakkadır
Münkirin ma'bûdu vü mescûdu dâyim Lât olur

Zulm-ı gam dil mülkünü yıktı Usûlî yârsız
Bir ilin kim pâdişâhı vîrân olur

Bu meleklerdir ki secde eylediler Ademe
Arasında buların İblise istisna nedir

Çın seherden yine enfâs-ı sabâ-bû gelir
Yine sahrâ-yı Hoten'den bir güzel âhû gelir

Şehîdin nûr iner kabrine derler lîk ben hasta
Ölürsem bu harâretle çıkar odlar mezârımdan

Ağzın ile kâmetin zûlfün benim çok sevdiğim
Ayağın toprağı hakkı bana dünyâ malıdır

Söylenen dillerde şimdi Leyli vü Mecnûn değil
Zûlfün ile bu dil ü dîvânenin ahvâlidir

Bugün Ferhâd-ı aşkım ben gönülde kûh-ı gam senden
Bana ey Husrev ü Şîrin dehen dağlarca mihnnettir

Yâ Rab edir bu âteş-i cânsüz dilde kim
Ah eyledikçe göklere agar duhânımız

Zâhir eder sıfâtını cilvede hüsn-i zâtımız
Zâtımızı kemâl ile zînet eder sıfâtımız

Hüsn-i cemâli âyetin levh-i vücûda yazmaga
Nûr-ı ezel midâdımız nûn-ı kalem devâtımız

Firkâtın nişini çâk ok gibi urdun cânıma
Çıkmadı kaldı kara bağrımda o peykân henüz

Cümle âlem kâmrân şenlik kamu il memleket
Hâne-i dil zulm-i cevrinle yatar vîrân yatar

Erdi merhem herkese dârü's-şifâ-yı gaybdan
Bu onulmaz derdime bulunmadı dermân henüz

Murg-ı dil aşk âyetin okurdu bülbüller gibi
Hüsnü bağında gül-i gülzâr idi eğlencemiz

Cân u dil Mûsâsı gark etdi tecelli nûrına
Tûr idi seyrânımız dîdâr idi eğlencemiz

Mümkün olmaz kim ayagı tozuna yüzüm sürem
Bâri şol seyr etdiği yolları görsem gâg gâh

Terk-i meydense safâsı sūfinin
Rind-i mey-hârız safâdan geçmişiz

Dest ura dâmânına ey gül senin her hâr u ben
Gonca-veş kanlar yudam bülbül gibi nâlân olam

Bâğ-ı cennet âşika dîdârsız duzâh olur
Bülbül, şûrideye gülsüz çi gülşen çi kafes olur

Şah-ı mihnet her taraftan saldı gam leşkerlerin
Cân u dil mülkü harâba vardı sultanım yetiş

Ateş-i aşka düşelden beri bildim bunu kim
Vâ'izin nâr-ı cehennem dediği firkât imiş

Şerâr-ı nâr-ı aşkından doluptur cism-i cân âteş
Hâs u hâşâke erişse yakar vermez amân âteş

Ger âhım olmasa yaşım harâb eylerdi dünyâyı
Yaşım olmasa âhımda dolardı hep cihân ateş

Tenimde zerre kadar kalmadı hayât eseri
Hemân bu haste dilin âh u zârı var ancak

Hâtırım cem'iyetin etdi perîşâ ayrılık
Ayrılık kıldı bana dünyâyı zindân ayrılık

Nitekim âşıklara cennet cemâl-i yâr olur
Ayrılıktır ehl-i derde nâr-ı sūzân ayrılık

Gönül kūyuna varmazsa gözüm yüzünü görmezse
Bana bir merhem ermezse meded gamdan helâk oldum

Ne bir kimseyle karım var ne elde ihtiyârım var
Ne bir sâ'at karârım var meded gamdan helâk oldum

Ey nice dürrü sedefden ayırıp kıldı yetim
Ey nice göz yaşın etdi bahr-ı ummân ayrılık

Bağ-ı ayşımı hazân etdi semûm-ı kahr ile
Ey yüzü gül kâmeti serv-i hırâmân ayrılık

Her kimin bir sencileyin Yūsuf-ı Ken'anı yok
Gönlü bir mısır-ı fenâdır kim anın sultanı yok

Ateş-i aş ile pervâne sıfat tutuşalım
Yâr dîdârına arşı yanalım yakılalım

Ni'met-i dünyâyı bakmadım Usûlî olalı
Günc-i mihnet meskenim derd ü belâ aşım benim

Hemîşe sâye gibi pâyına düşmek diler gönlüm
Niceydim sensiz ey serv-i revânım hiç karârım yok

Bugün nûr-ı ilâhîsin Usûlînin penâhısın
Güzeller padişâhısın cefâkâr olma sultanım

Gözüm yaşı taşıdı yine himmet eylen himmet eylen
Düşdüm belâ denizine himmet eylen himmet eylen

Derd ile ölmüş yatardım geldin ey câ hâlîme
Lutf edip bir ölmüşün ruhun yine şâd eyledin

Kaşların tâkın eger yâd etse mescide imâm
Kıble hakkı ey sanem yüz döndüre mihrâbdan

Ben özge derde uğradım bana bu pendî ko ey şeyh
Eger bir himmetin var ise lutf et bir dua eyle

Çıkmışdır bağrımda başlar sel oldu gözdeki yaşlar
Engine saldım yoldaşlar himmet elen himmet eylen

Kurtulup hâkî kafesden erişirsen küyuna
Ol durur ey murg-ı dil âlemde uçmağın senin

İl âlem demde âlemde hemân ben bende matemde
Gönül gamda gözün nemde meded gamdan helâk oldum

Ben Usûlîyem eger bin kerre kessen başımı
Yine dilimde budur güftâr senden dönmezem

Yârenler eccl gelmeden gözümüz toprak dolmadan
Felek bizden öç almadan hele bir demdir sürelim

Yaşımı seyl-i revân etme benim begcegizim
İşimi âh u figân etme benim begcegizim

Ok gibi togru olan kullarının kâmetini
Dest-i cevri ile kemân etme benim begcegizim

Ateş-i aşk ile pervâne sıfat tutuşalım
Yâr didârına karşı yanalım yakılalım

Yaraşmaz sana agyar ile gel yâr olma sultânım
Gül-i bağ-ı cinânsın hemdem-i hâr olma sultanım

Sûretin âyine-i nûr-ı Hudâdır sevdiğim
Tal'atın envâr-ı zât- Mustafâdır sevdiğim

Cihândan geçmek istersen hüriler kuçmak istersen
Göklerde uçmak istersen evvel cânını ân eyle

Şol kara bahtım gibi uykuya varsa gözlerim
Tal'at-ı yâri düşümde bâri görsem gâh gâh

Küşe-i mihnetde dahi hasta yatarmış garib
Hâlini sorsam dil-i bîmârı görsem gâh gâh

Bize bu aşk ile eglenmege bir yâr olsa
Yâr bin bin bulunur yâr-ı vefâdâr olsa

Ölürem yarın bugü sabr etdiyu ben hastaya
Ah ey bed-mihr öldürdün beni ferdâ ile

Terk edip cân u cihânı yıkdın virân etdin beni
Böyle garip kodun beni kor muyum seni kor muyum

Beni akş oduna salan derd ile sergerdan kılan
Eliyle gönlümü alan kor muyum seni kor muyum

Yanıma gel şfkat ile koma beni firkat ile
Korkaram bu hasret ile sen de ölürsün ben de ölürün

Bilmezem yâ Rab ki peyk-i Yûsufun kandan gele
Seyle verdi dîde-i Ya'kûb Ken'an yolların

Usûlî dînî dünyâya sakın satma ki hîç âkil
Verir mi râyegâh cânını genc-i şâyegân içün

Kodu akl u sabr u cân firkât diyârında beni
Kimse ben bî-dil gibi âlemde nâçâr olmasın

Kıl Usûlîye siyâset aşk bâzârında kim
Her gedâ valsın metâ'ına harîdâr olmasın

Gamından gönlüm açılmaz ki nâgâh seyr-i bâg etsem
Gözüme hâr u hançerdir cemâlinsiz gül ü süsen

Gönlüme râhında gam yemek gıdâ-yı rûhdur
Ka'be-yi küyunda cân vermek sefâdır sevdiğim

Ger tecelli etmek istersen gönül envârını
Gel götür bir dem aradan perde-i pindârını

Aşk deryâsında başımdan neler geçtiğini
Söylemek mümkün değil çok mâcerâdır sevdiğim

Sen büt-i ters-yı koyup gayri yâre dil veren
Kâfir-i aşk oldu öldürsen gazâdır sevdiğim

Ey libâs-ı fakr ile fahr eyleyen uryân dede
Tâc u taht-ı âleme baş egmeyen sultân dede

Gitdim ammâ kaldı kapında dil ü cânım benim
Cân u dilden ulunam devletli sultânım benim

Açar gönlünü bir tatlı dil ile yâr Usûlînin
Gerek endişe bâbında yüz bin kilit olsun

Vüs'at-i küllî bilip inkârını her bir hasın
Kulagina koymayıp deryâ olan ummân dede

Ölmiş idik cehl ile âb-ı hâyat-ı nutkdan
Bir nefesde feyz-i rûh etdin bie ey cân dede

Söz güherdir açma nâdânâ dehâm hokkasın
Kıymetin bilmez yere harc eyleme güftârını

Yürü ey nâme bizden şol şeh-i hûbâna aşk eyle
Ki ya'ni Mustafa'ya ol güzel sultâna aşk eyle

Eger zencîr-i mihnetde nedir hâli diyü bir gün
Sorarsa ben kulun Seyd' Ahmed-i Dîvâne aşk eyle

Evvel başdan seni ögerin cümle işi gören Allah
Sıdk ile çağırın kulun maksudunu veren Allah

Senin kulundur cism u cân sana tesbih eder cihân
Gözlerden olıben nihân gönüllere giren Allah

Her kişi bu hâli bilir kimi doğar kimi ölür
Cihân halkı gider gelir hiç gitmeyip duran Allah

Kimisine devlet verip kimisine rahmet verip
Bir kuluna la'net verip dergehinden süren Allah

Dükkân içre görüp sen zât-i pâki dehr-sarrâfı
Dedi bunun gibi gevher bulunmaya dükkân içre

9. ARMONİ

Armoni bir veya birkaç mısradaki seslerin birbirine uymasına, birbirleriyle veya bir anlama göre düzenlenmesine denir.

Aliterasyon ve asonans şiirde armoniyi sağlayan unsurlardır. Bir mısra içinde veya devam eden mısralar arasında aynı ünsüzlerin tekrarlanması aliterasyon anlamına gelmektedir. Kullanılan ses tekrarlarının her zaman anlamla örtüşmediği görülmektedir.

Dâr-ı dünyâda seni mislin güzel gelmez **bana**
Gerçi nakkâş-ı ezel yazmış güzel timsâller

Olduk belâ okuna Usûlî nişâne **kâş**
Bârî cihânda olmasa **nâm** u nişânımız

Canın aldı **gam** dil-i bîcârenin feryâd kim
Arz-ı hâl etmege ol şâh-ı cihâne cânı yok

Yâ diyâr-ı yârdan bâd-ı sabâ verdi haber
Yâ İzâm'dan nâgehân berk-i dirahşân urdu dem

Yıkılır gökler ger âh u nâle bünyâd eylesem
Tutuşur âlem harâret birle feryâd eylesem

Yüzün metn-i kelâmullâh sözün âyât-ı rabbânî
Cemâlinde âyân olmuş kemâl-i sun'ı Yezdânî

10. KAFİYE VE REDİF

Kafiye divan şiirinde ses tekrarlarına kafiye, söz tekrarlarına ise redif denir. Kafiye, mısraların yahut beyitlerin sonlarında veya son noktaları sayılan yerlerde, söz, anlam ve görev bakımından farklı ses ve söz tekrarı olarak tanımlanabilir (Muallim Naci, 1982: 43). Bunlar mısra sonlarında simetrik olarak kullanılırlar. Divan şiirinde şairler kafiye ve redifi sık sık kullanırlar. Öyleki kafiyenin olmadığı durumlarda bile Türkçe kelimelere bazı eklerin getirilmesiyle, kafiyeli olması mümkün olmayan kelimelerle kafiye yapmışlardır. Usûlî Divânı'nda kafiye çeşitleri ve redif kullanılmıştır. Aşağıdaki veriler divanda yer alan kafiye ve redifleri göstermektedir. Redifler incelendiğinde genellikle eklerden ve Türkçe kelimelerden oluştuğu görülmektedir.

1. er peydâ / sâhib-nazar peydâ
2. yâdigâr ola / bahâr ola
3. belâ gelmez sana / fenâ gelmez sana
4. sana / vâveylâ
5. cefâ / pâdişâ
6. etüb / mehhâ'ü'z-zünüb
7. türâb / âsiyâb
8. âb / feth-i bâb
9. fuzalât / mahvî-sıfat

10. ahriyân ile bahs / Hassân ile bahs
11. tâc / ihtiyâc
12. kabîh / sarîh
13. belâ-yı çarh / nevâ-yı çarh
14. nâ-ümîd / Bâyezîd
15. cāndan ayrıldım meded / sultāndan ayrıldım meded
16. şerer lezîz / ciger lezîz
17. çāh olur / penāh olur
18. Lāt olur ayniyyāt olur
19. destān olur / virān olur
20. āb- averd olur / nāmerd olur
21. sultān olur / bürhān olur
22. gendir / bendir
23. mihmān olanlar / Selmān olanlar
24. a'lāsındadır / ednāsındadır
25. deryādadadır / deryādadır
26. şānındadır / kanındadır
27. binā nedir / esmā nedir
28. seyyārı gör / esrārı gör
29. handān senindir / meydān senindir
30. su gelir / yazu gelir
31. ahvālidir / abdālidir

32. sebük-bâr yeter / hûn-hâr yeter
33. mihnetdir / muhabbetdir
34. mäller / kattäller
35. katâr olur / meyvedâr olur
36. mederden incinir / zarardan incinir
37. beyânımız / nişânımız
38. hayâtımız / rüvâtımız
39. nâdân henüz / sergerdân henüz
40. didâr idi eglencemiz/ bî-hâr idi eglencemiz
41. abânın kuluyuz / filânın kuluyuz
42. paralarız / cüdâlarız
43. merdâneleriz biz / neleriz biz
44. mezâd olmaz / ad olmaz
45. sultânsız / cansız
46. helvâsındayız / a'lasındayız
47. fenâlarız fenâlarız / fenâlarız fenâlarız
48. safâdan geçmişiz / serâdan geçmişiz
49. nefes / ceres
50. perkâr eylemiş / dür-bâr eylemiş
51. kalender var imiş / er var imiş
52. gülîstânım yetiş / hırâmanım yetiş
53. vahdet imiş / mihnet imiş

54. bālā imiş / deryā imiş
55. hevādār eylemiş / īsār eylemiş
56. cān ateş / zebān āteş
57. ihsānına yuf / dermānına yuf
58. cihān-peymā-yı aşk / rüsvā-yı aşk
59. humārı var ancak / mārı var ancak
60. virān ayrılık / yan ayrılık
61. yag ancak / sag ancak
62. hicrānı yok / pāyānı yok
63. inkīsārım yok / kārım yok
64. dervişāne bak / meydāne bak
65. himmet eylen himmet eylen / himmet eylen himmet eylen
66. benām etdir / gulām etdin
67. temennā eyledin / deryā eyledin
68. berbād eyledin / irşād eyledin
69. tūrāb olmak gerek / kitab olmak gerek
70. uçmagın senin / ayagın senin
71. Attār olmak istersen / haberdār olmak istersen
72. bostānın / mugaylānın
73. yār olmayınca bilmedin / şehvār olmainca bilmedin
74. yemil / kıl
75. gevden ol / sen sen ol

76. gel gurbete gidelim gel / gel gurbete gidelim gel
77. yeksân olam / kurbân olam
78. hayrân olam / kurbân olam
79. yalana bakmayam / gümâne bakmayam
80. sultânım meded gamdan helâk oldum / Allâhım meded gamdan helâk oldum
81. hele bir demdir sürelim / hele bir demdir sürelim
82. muztareme / sakam
83. siyâvuş edelim / bî-hûş edelim
84. ziyân etme benim begcegizim / yalan etme benim begcegizim
85. yakılalım / kılalım
86. atâdır sevdiğim / du'âdır sevdiğim
87. habâbım var benim / bâbım var benim
88. imânım benim / dermânım benim
89. başım benim / aşım benim
90. mu'tâd eylesem / icâd eylesem
91. dil-âzâr olma sultanım / cefâkar olma sultanım
92. tekrâr senden dönmezem / güftâr senden dönmezem
93. lâneden / dîvânen
94. ummân yolların / Karâmân yolların
95. mezârımdan / bınârımdan
96. karâr olsun / hezâr olsun
97. mihmân eyleyen / kurbân eyleyen

98. divâne aşk olsun derin / arslana aşk olsun derin
99. Bâyezid olsun / kilîd olsun
100. tûtiyâ olsun / merhabâ olsun
101. güherden saklasın / şerden saklasın
102. tâsdan / iflâsdan
103. nişân için / şâyegân için
104. âzâr olmasın / harîdâr olmasın
105. gözden / sen
106. yalan kanda gidersin / rûh-ı revân kanda gidersin
107. kıblegâhımdan / dūd-ı âhımdan
108. tecellâ isteyen / tesellâ isteyen
109. gül-i sirâbdan / şarâb-ı nâbdan
110. mi'mâr olamazsın / esrâr olamazsın
111. gidelim bâri şehrinden / gidelim bâri şehrinden
112. kor muyum seni kor muyun / kor muyun seni kor muyun
113. cânım sen de ölürsün ben de ölürün / gözüm sen de ölürsün ben de ölürün
114. rû-püş eyleyen / hem-âgûş eyleyen
115. edenden niçün ürkersin / Hasandan niçün ürkersin
116. oglana aşk eyle / sorana aşk eyle
117. dermân eyle / kurbân eyle
118. âşinâ eyle / sadâ eyle
119. bîmârı görsem gâh gâh / bâzârı geçersen gâh gâh

120. hevādār olsa / agyār olsa
121. hāy ile / dūnyāyile
122. furkān dede / bürhān dede
123. süren Allāh / Kur'ān Allāh
124. dermānıma / sultānıma
125. pervānede / dīvānede
126. dükān içre / cihān içre
127. pāy-māçānı / bürhānı
128. mārını / kārını
129. dermānı / gülistānı
130. handāna verme gönlünü / bī-cāna verme gönlünü
131. merhabā bārī / fedā bārī
132. hūşyār sanmışsın beni / bīkār sanmışsın beni
133. nālān eden sensin / yārān eden sensin
134. dīvāne beni / Süleymāna beni
135. toprag eyledi / uçmag eyledi
136. inkārını / har-vārını
137. enfüsü / kimsesi
138. sıfālī / menālī
139. za'frān oldu / sultān oldu
140. yoldaşı / taşı
141. berātı / hayātı

142. dünyā gibi / ra'nā gibi
143. mehtāb gibi / mīz-āb gibi
144. hırāmānı görem mi / anı görem mi
145. mācerācığı / yaygaracığı
146. bī-zār olmadı / haberdār olmadı
147. nev-cevānım emledi / kemānım gelmedi

Sonuç:

Bu çalışmayla XVI. Yüzyıl şairi olan Usûlî'nin şiir dilinde ahengi sağlayan unsurlar belirlenip gerekli izahlar yapılmıştır. Usûlî'nin bilinen tek eseri hakkında genel bilgi verilip Divanı vezin, söz tekrarları, ikilemeler, cinas, iştikak, kalb, ses tekrarları, paralelizm, armoni, kafiye ve redif yönünden incelenmiştir.

Usûlî aruzun çok kıymet gördüğü bir zamanda hece veznini de kullanmıştır. Eseri incelendiğinde özellikle Fâilâtün fâilâtün fâilâtün fâilün kalıbını kullandığı görülmektedir. Söz tekrarlarını sıkça kullandığı görülmektedir. Böylece şiirde akıcılık ve musiki oluşturmuştur. Ahenk unsurlarından biri olan ikilemeleri onun şiirinde sıkça görmekteyiz. Genellikle Arapça ve Farsçadan oluşan ikilemeler söz konusudur. Türkçe ikilemeler sık kullanılmamıştır. Söz sanatlarından özellikle cinas, iştikak ve kalbi çokça kullandığı görülmektedir. Ses tekrarlarını sıkça kullandığı bu şekilde bir ahenk oluşturduğu görülmektedir.

Şiirlerinde aynı beyitte bile sıkıcılığa yer vermeden ciddi bir ses tekrarı yapılarak aheng ve armoni oluşturulduğu görülmektedir. Parelelmin her çeşidini, armoniyi ustaca kullandığı görülmektedir. Yine aheng unsurlarının en önemlilerinden olan kafiye ve redifi sıkça kullandığı görülmektedir. Kullandığı redifler eklerden ve Türkçe kelimelerden oluşmaktadır.

KAYNAKÇA

- Aksan, Doğan. Şiir Dili. Ankara: Engin Yayınevi, 1995.
- Dilçin, Cem. Örneklerle Türk Şiir Bilgisi. Ankara: TDK Yay, 1983.
- İpekten, Haluk. Eski Türk Edebiyatı, Nazım Şekilleri ve Aruz. İstanbul: Dergâh Yay, 1996.
- İsen, Mustafa. Usûlî Divânı. Ankara: Akçağ Yayınları, 1990.
- Kaplan, Mehmet. Tevfik Fikret. İstanbul: Dergâh Yay, 1993.
- Kınalı-zâde Hasan Çelebi (Haz. İbrahim Kutluk). Tezkiretü's-şu'arâ. Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yay, 1989.
- Macit, Muhsin. Divan Şiirinde Ahenk Unsurları. Ankara: Akçağ Yay, 2005.
- Muallim Naci. Istılahat-ı Edebiyye. Ankara: Akabe Yay, 1982.
- Tâhirü'l-Mevlevî. Edebiyat Lügati. İstanbul: Enderun Kitabevi, 1973.